

УДК 811.162.1:81'373.7

ПОЛЬСЬКА ФРАЗЕОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИСУ

Кондзеля О. С.

У статті розглядаються проблеми генезису польської фразеології, досліджуються власне польські та запозичені фразеологічні звороти, увага зосереджується на фразеологізмах, джерелом яких є польські соціолекти та жаргони маргінальних соціальних груп, доведено, що між польською розмовною мовою, соціолектами та жаргонами постійно відбувається “обмін” фразеологічними засобами.

Ключові слова: генезис, власне польська фразеологія, фразеологічні запозичення, метафоризація, фразеологічна семантика, трансформація фразеологічних зворотів, фразеологічні інновації, соціолект, сленг, жаргон.

В статье рассматриваются проблемы генезиса польской фразеологии, исследуются собственно польские и заимствованные фразеологические обороты, внимание сосредотачивается на фразеологизмах, источниками которых являются польские социальные диалекты и жаргоны маргинальных социальных групп, доказано, что между польским разговорным языком, социолектами и жаргонами постоянно происходит “обмен” фразеологическими средствами.

Ключевые слова: генезис, собственно польская фразеология, фразеологические заимствования, метафоризация, фразеологическая семантика, трансформация фразеологических оборотов, фразеологические инновации, социолект, сленг, жаргон.

The article dwells on the genesis of Polish phraseology, researches into original Polish and borrowed phrases with a special attention to those originating from Polish social dialects and jargons of marginal social groups. The article shows that there is a constant “exchange” of phrases between spoken Polish, social dialects and jargons.

Key words: genesis, original Polish phraseology, borrowed phrases, metaphORIZATION, phraseological semantics, transformation of phrases, phraseological innovation, social dialect, slang, jargon.

У сучасній польській фразеології поряд з новими аспектами вивчення фразеологічних одиниць, як психокогнітивний, етнолінгвістичний, культурологічний, ономаціологічний (ідеографічний, тематико-ідеографічний) та ін., активно розвиваються традиційні напрями.

Проблеми генезису польської фразеології висвітлюються в працях С. Бомби, Я. Ліберка, Є. Бартмінського, В. Хлебди, В. Копалінського, П. Фліцінського, С. Козяри, М. Руди-Блокеш та ін. Важливе місце у польській фразеології посідає вивчення фразеології польських соціолектів, як, наприклад, молодіжного сленгу (Л. Качмарек, Т. Скубалянка, С. Грабяс, М. Нагайова, М. Чешевський, О. Невзорова-Кмеч), фразеологічних інновацій, що виникають на ґрунті розмовної мови, соціолектів та стилістичних різновидів, зокрема на ґрунті газетно-публіцистичного стилю (С. Бомба, Я. Анусевич, Я. Скавінський, Й. Ігнатович-Сковронська, С. Козяра, А. Марковський, А. Левицький).

Мета нашої наукової розвідки полягає у дослідженні генезису польської фразеології, процесів взаємозбагачення польської розмовної мови, соціолектів та жаргонів фразеологічними засобами.

Отже, з погляду на генетичні характеристики, фразеологію польської мови складають власне польські та запозичені фразеологічні одиниці.

Власне польськими є такі фразеологізми, як *traktować kogoś, coś po macoszemu “odnosić się do kogoś, do czegoś lekceważąco, surowo, być wobec kogoś, czegoś niesprawiedliwym”* [3, с. 371–372]; *maczać w czymś palce, przest. ręce “brać udział w jakiejś sprawie, zwykle ocenianej ujemnie, nieuczciwej, podejrzanej moralnie”* [3, с. 371]; *w koło, w kółko Macieju “ciągle, aż do znudzenia to samo, o tym samym”* [3,

с. 370] – власне польський характер цього фразеологічного звороту є очевидним, оскільки він містить онім польського походження – чоловіче ім'я *Maciej*; *publ. obrona Częstochowy [najczęściej w relacjach sportowych] “zacięta, zażarta, a często również chaotyczna bezładna obrona korzystnego wyniku; odpieranie zmasowanych ataków przeciwnika przez broniącą się drużynę”* [3, с. 90] – свідченням власне польського походження цього фразеологічного звороту є присутність у його складі топонімного компонента *Częstochowa* – назви одного з польських міст, а також відбиття у вище наведеній фразеологічній одиниці подій, пов'язаних з історією *Częstochowy*. Фразеологічний зворот *trzymać się pańskiej klamki*, тобто “*żyć, utrzymywać się z faski kogoś wyżej postawionego*”, виник на ґрунті польської мови і пов'язаний із суспільними відносинами у Польській державі XVII ст., коли дрібна шляхта “голота”, позбавлена землі, робила кар'єру у магнатських маєтках: *Za młodu trzymał się pańskiej klamki Radziwiłłów, bywał później posłem na sejm (...)* [3, с. 277].

Якщо наведені вище фразеологічні одиниці мають давню історію, то фразеологізм *puścić, puszczać kogoś w skarpetkach “swym demaskatorskim działaniem doprowadzić kogoś do ruiny finansowej, odkryć czyjeś niecne sprawy i spowodować w ten sposób jego całkowity upadek materialny, srodze, przykładowo kogoś ukarać”* виник за часів Солідарності у Польщі та президентства Леха Валенси: *Każdy, kto ukradł złotówkę, będzie osądzony i puszczony w skarpetkach – w ten sposób wyraził się Lech Wałęsa w wywiadzie telewizyjnym (październik 1991?)* [3, с. 689].

Фразеологізмами стали також багато висловлень класиків польської літератури, як, наприклад, Яна Кохановського, А. Міцкевича, С. Яховича, В. Гомбровича, Ч. Мілоша та ін.: *sobie a muzom “wyłącznie dla siebie, dla własnej przyjemności”*. *Upowszechniona aluzja do poetyckiej wypowiedzi Jana Kochanowskiego Sobie śpiewam a muzom* [3, с. 407]; *trafić, zbłądzić, dotrzeć itp. pod strzechy “zwykle o książce lub idei: dotrzeć do bardzo wielu ludzi, także prostych i niewykształconych”* [7, с. 448] – А. Mickiewicz, *Pan Tadeusz; pot. obraz nędzy i rozpaczy “w odniesieniu do czegoś, co jest mocno zniszczone, zrujnowane, co znajduje się w bardzo złym stanie”* [z utworu *Stanisława Jachowicza Bajki, przypowiadki i powieści*] [3, с. 462]; *cały w skowronkach “o człowieku: bardzo zadowolony, radosny, szczęśliwy”*. *Cała jesteś w skowronkach. Tytuł piosenki (1968) z muzyką Andrzeja Zielińskiego (...)* [3, с. 743] тощо.

Запозиченими є такі фразеологічні одиниці, як *chować, schować coś pod korcem, pod korzec; kryć: ukryć, ukrywać coś pod korcem: trzymać coś pod korcem, koń trojański, prawem kaduka, dantejskie sceny, nadgryziony zębem czasu, wybierać, wyciągać, wyjmować kasztany z ognia cudzymi rękami* тощо. Фразеологізм *chować, schować coś pod korcem, pod korzec; kryć: ukryć, ukrywać coś pod korcem* має значення “*ukrywać coś, starać się zataić, utrzymywać w tajemnicy*” *Biblia: Ewangelia wg. Św. Mateusza V, 14–15* [3, с. 298–299]. Мотиваційною базою для фразеологічного звороту *koń trojański* є історія облоги стародавньої Трої греками, отже, *koń trojański* – “*o kimś (o czymś), kto (co) podstępnie wprowadzony (wprowadzone) do danego środowiska działa w nim na jego szkodę, a w ostatecznym celu ma je zniszczyć; ukryte niebezpieczeństwo*”. Цей фразеологізм вдало “підхопили” спеціалісти зі сфери комп'ютерних технологій, тому в сучасній польській мові, як і в інших європейських мовах, він розширив свою семантику: *inform. “program na pozór wykonujący istotne funkcje, mający jednak ukryte w swym kodzie instrukcje powodujące zniszczenia w systemie, w którym został zainstalowany”* [3, с. 491]. Римська юриспруденція стала джерелом такого фразеологізму, як *prawem kaduka*, тобто “*bezpodstawnie, bez uzasadnionych, wiadomych przyczyn, nielegalnie, bezprawnie*” [3, с. 257]. Згідно з римським правом, *caducus* – це спадок, який не можна було отримати, спадок без спадкоємця, а в давній Польщі – *puścizna (...) zmarłego nie mającego krewnych do 8 stopnia pokrewieństwa* [3, с. 257]. *Wybierać, wyciągać, wyjmować kasztany z ognia cudzymi rękami “używać kogoś do wykonania niewygodnej czynności, trudnej pracy, z której samemu ma się korzyść”* [7, с. 147–148].

Однак основу фразеології польської мови становлять одиниці, що пройшли шлях функціонального перетворення від звичайних вільних словосполучень до усталених зворотів з певними типологічними ознаками. Образне переосмислення вільних словосполучень спричинило втрату первинних лексичних значень відповідних компонентів і формування власне фразеологічної семантики. У цьому процесі важлива роль належала метафоризації, перенесенню якої-небудь конкретної дії,

ознаки, риси поведінки тощо на основі їх типізації, узагальнення на зовсім інші сфери людської діяльності. Розрив між первісним і фразеологічним значеннями словосполучення може бути таким, що тільки спеціальний етимологічний аналіз дає можливість з'ясувати походження відповідної фразеологічної одиниці. Особливо показові з цього погляду фразеологічні зрощення, значення яких втратили зв'язок з семантикою компонентів, як наприклад: *przestarz. smalić (do kogoś) cholewki "ubiegać się o względy kobiety; zalecać się, umizgać się"* [7, c. 35]; *brać, wziąć kogoś w karby, w kluby, w ryzy "poddąć kogoś dyscyplinie"* [7, c. 145] тощо.

У польській мові значне місце посідають фразеологізми, що виникли на основі спостережень за явищами природи, тваринним та рослинним світом: *grać, bawić się (z kimś) w kotka i myszkę, w ciuciubabkę "zwodzić kogoś, postępować nieszczerze, stwarzać komuś sytuację niejasną, trudną do przewidzenia"* [7, c. 117]; *gruszki na wierzbie "o czymś korzystnym, ale niemożliwym do osiągnięcia"* [7, c. 123]; *niedźwiedzia przysługa "działanie, które w intencji miało być przysługą, a w istocie przyniosło szkodę"* [7, c. 368]; *kukułcze jajo "coś, co nie jest mile widziane, czego chciałoby się pozbyć; podrzutek, wyrodek"* [7, c. 136].

Велика кількість фразеологізмів виникла із словосполучень на позначення вчинків людини в різних ситуаціях, родинних стосунків, реалій побуту: *patrzeć, spoglądać na kogoś, na coś krzywym, kosym, złym okiem; patrzeć na kogoś, na coś bokiem, krzywo, koso, zezem "patrzeć na kogoś, na coś z niechęcią, ze złością, traktować kogoś, coś nieprzychylnie, nieżyczliwie, nie aprobować czegoś"* [7, c. 304]; *patrzeć komuś na rękę "być podejrziwym, pilnować, by ktoś czegoś nie ukradł, nie oszukał kogoś"* [7, c. 304]; *przymknąć, przymykać zamknąć na coś oko (oczy) "tolerować coś, udać, że się nie widzi czegoś negatywnego"* [7, c. 282]; *urodzony w niedzielę "leń, obibok, człowiek unikający pracy, pasożyt". Urodzeni w niedzielę. Wyrażenie z lat 60-tych XX w.* [3, c. 430].

Джерелом багатьох фразеологізмів польської мови є соціолекти, тобто такі фразеологічні одиниці своїм виникненням завдячують різним ремеслам, видам діяльності людей, як, наприклад, робота у сільському (домашньому) господарстві: *porywać się, rzucać się, iść z motyką na słońce "podejmować zadania niemożliwe do wykonania, przerastające czyjeś siły i możliwości"* [7, c. 282]; *nie zasypiać gruszek w popiele "nie zaniedbywać spraw wymagających załatwienia, wiedzieć, co w trawie piszczy, umiejętnie wykorzystywać nadarżające się okoliczności"*. Прислів'я вєйськє зв'язанє зє звyczajem suszenia (pieczenia) gruszek w gorącym popiele w piecu chlebowym; nieuwaga (zabaczenie) sprawiała, że owoce zmieniały się w węgiel [3, c. 222]; ковальськє ремєсло: *któs kuty na cztery nogi "o kimś bardzo sprytnym, przebiegłym, umiejętnym zadbać o swoje interesy"* [7, c. 181]; рибальство: *gruba ryba "ważna, wpływowa osoba, ktoś zajmujący wysokie stanowisko"* [7, c. 121]; шоферськє справа: *pot. złapać gumę "jadąc samochodem, motocyklem, rowerem, przedziurawić dętkę"* [7, c. 613]; вїйськєва справа: *stanąć, wstąpić, wejść w szranki "stanąć do walki, do współzawodnictwa"* [7, c. 462]; *puścić coś komuś płazem "wybaczyć coś komuś, nie ukarać kogoś"* [7, c. 322]; *coś spaliło na panewce "coś się nie udało, zakończyło się niepowodzeniem, zawiodło"* [7, c. 299] – *panewka hist. "w dawnej skałkowej broni palnej: stalowa część zamka, na którą nasypywano proch"* [5, c. 631]; наука і техніка: *pracować, poruszać się itp. na małych, wolnych, niskich, zwolnionych lub wysokich, dużych, pełnych itp. obrotach a) "o silnikach, maszynach, pojazdach: działać przy liczbie obrotów małej lub dużej w stosunku do możliwości danego urządzenia, czyli poruszać się wolno lub szybko"; b) "o ludziach, instytucjach itp.: działać wolno i opieszale lub szybko i intensywnie"* [7, c. 268]; *ulotnić się, zniknąć, rozpuścić się jak kamfora "odejść niepostrzeżenie, zapodziać się; przepaść bez śladu"* [7, c. 143]; спорт: *cios, chwyt poniżej pasa "posunięcie niezgodne z przyjętymi normami etycznymi, postępek nieszlachetny, nieetyczny"* [7, c. 302] – бокс; ситуація подбрамкєва *"sytuacja trudna, krytyczna, wymagająca natychmiastowego działania"* [7, c. 325], *pot. obraźl. sędzia kalosz "epitet wykrzykiwany czasem pod adresem sędziego przez kibiców niezadowolonych z jego decyzji w trakcie rozgrywek sportowych"* [7, c. 143] – пілка ноżна; реклама: *dwa w jednym "więcej niż się można spodziewać"* – з реклами шампонів; організація суспільства: *człowiek środka "osoba nie zaangażowana po żadnej stronie konfliktu"; partia kanapowa "partia licząca niewielu członków"* [7, c. 302] тощо.

Фразеологічний фонд сучасної польської мови збагачується також зворотами, джерелом яких є молодіжний сленг.

Що стосується лексико-фразеологічного складу, то між польською розмовною мовою та молодіжним сленгом, так само як іншими формами існування польської мови, відбувається постійний "обмін" мовними засобами. Так, фразеологію молодіжного соціолекту складають, по-перше, фразеологічні звороти загальнонародної польської мови, трансформовані на ґрунті сленгу, а по-друге, фразеологізми, що є власне інноваціями цієї форми існування польської мови.

Трансформованими на ґрунті сленгу є такі фразеологічні одиниці, як: *mieć intelektualnego kaca* "nie umieć dużo mówić" [4, с. 53], *mieć naukowego kaca* "zmęczenie i zniechęcenie po dłuższej pracy" [4, с. 55] ← *mieć kaca*; *na kacu* "czując się źle po nadużyciu alkoholu" [2, с. 252], *kac pot.* "złe samopoczucie po wypiciu większej ilości alkoholu" [3, с. 298]; *dopływ floty, dostawa floty* "przesyłka pieniężna z domu" [4, с. 132] ← *mieć flotę* "mieć dużo pieniędzy"; *flota pot. żart.* "pieniądze" [5, с. 207]; *flota żart.* "pieniądze": "...radzę czytelniczce pamiętać: floty, jeśli ją posiada, nie należy lokować w złocie..." [2, с. 277]; *być skąpanym w ogniu* "nie zdać egzaminu, kolokwium (aluzja do tytułu powieści W. Żukrowskiego "Skąpani w ogniu")" [4, с. 106] ← *zająć się ogniem, stanąć się w ogniu* "oblać się rumieńcem"; *zrobić kogo na balona* "oszukiwać" [4, с. 54] ← *robić, zrobić z kogoś balona* "nabierać kogoś, ośmieszać, drwić z kogoś" [3, с. 27] – зміна структури та семантики фразеологічних зворотів загальнонародної польської мови; *brać kogo pod włos* "drwić z kogo, bawić się cudzym kosztem, wykpić, wyśmiać, traktować jak głupca" [4, с. 169] ← *brać, wziąć kogoś pod włos* "starac się uzyskać coś u kogoś przez umiejętne oddziaływanie na jego ambicję, schlebianie mu" [7, с. 543]; *czarny rynek* "egzamin" [4, с. 114] ← *czarny rynek* "nielegalny, potajemny handel towarami, walutami, papierami wartościowymi" [7, с. 46] – семантичні трансформації фразеологізмів загальнонародної мови; *poezja w gębie* "o bardzo smacznych potrawach" [4, с. 152] ← *niebo w gębie* "o czymś smacznym" [3, с. 428]; *michałki paplać* "opowiadać bzdury" [4, с. 105] ← *opowiadać michałki* [5, с. 237] – структурні трансформації.

Фразеологічними інноваціями молодіжного соціолекту можна вважати такі фразеологічні звороти: *iść na gubałówkę* "iść spać" – *gubałówka to łóżko piętrowe, od nazwy geograficznej 'góra w Zakopanem'* [4, с. 66]; *szeroka karoseria* "o kobiecie z wydatnym biustem" [4, с. 35]; *z tyłu liceum, z przodu muzeum* "o niemłodej lub brzydkiej kobiecie" [4, с. 38] тощо.

Натомість з молодіжного сленгу в польську розмовну мову прийшли такі фразеологічні звороти, як *oblać egzamin* "nie zdać egzaminu" [5, с. 551]; *chodząca encyklopedia* "erudyta, posiadający dużo wiadomości" [4, с. 114] // *chodząca encyklopedia* "ktoś o bardzo rozległej wiedzy, imponujący znajomością faktów, osoba wszystkowiedząca, erudyta" [3, с. 149]; *czuć miętę do kogo* "zakochać się" [4, с. 166] // *żart. czuć, poczuć do kogoś miętę (przez rumianek)* "czuć, poczuć do kogoś sympatię, skłonność, mieć pociąg do kogoś" [7, с. 223]; *być w stanie embrionalnym* "o pracy, być na początkowym etapie czegoś" [4, с. 113] // *stan embrionalny* "stan niezaawansowany" [7, с. 440]; *z tyłu liceum, z przodu muzeum* "o niemłodej lub brzydkiej kobiecie" [4, с. 38] // *pot. iron. a. żart. z tyłu liceum, z przodu muzeum* "o starszej kobiecie, która chce wyglądać młodo, ale jej twarz zdradza prawdziwy wiek" [7, с. 192] тощо.

Очевидним є також процес взаємозбагачення фразеологічними засобами польської розмовної мови та жаргонів маргінальних соціальних груп, як, наприклад, жаргону п'яниць.

Так, у "Nowym polskim słowniku pijackim" [8] зафіксовані фразеологізми, що утворилися на ґрунті жаргону найчастіше з вільних словосполучень польської розмовної мови: *trenować karate* "od pokazywania kantem dłoni w kark"; *hejnał Mariacki* "krakowskie określenie picia bezpośrednio z butelki"; *komuś film się urwał, awaria kinematografu, komuś zgasło światło* "stracić świadomość przez nadużycie alkoholu"; *trenować japoński, rozmowa z tygrysem* "wymiotować po przepiciu"; *śniadanie hydraulika* "wódka o poranku" тощо. Окремі фразеологічні звороти п'яницького жаргону є трансформаціями фразеологічних одиниць польської розмовної мови, як, наприклад: *być na fali* "być pijanym" ← *być na fali*; *utrzymać się na fali* "osiągnąć sukces, mieć powodzenie, być pożądanym w towarzystwie lub wykorzystać chwilową koniunkturę, żeby osiągać dalsze sukcesy" [7, с. 92] – зміна семантики фразеологізму загальнонародної польської мови; *mieć w czubie* "być pijanym" ← *mieć w głowie* "umieć, znać coś bardzo dobrze" [7, с. 178] – зміна структури і семантики фразеологічного звороту польської розмовної мови.

Фразеологізовані на ґрунті пияцького жаргону вільні словосполучення і трансформовані фразеологізми, як підтверджують дослідження, знову повертаються у загальнонародну розмовну польську мову, збагачуючи її фразеологічний склад.

Таким чином, основне джерело польської фразеології – це розмовна мова та соціолекти. Між розмовною мовою та соціолектами відбувається постійний “обмін” фразеологічними засобами: на ґрунті соціолектів фразеологічні звороти, запозичені з польської розмовної мови, трансформуються, виникають нові фразеологічні одиниці, які згодом запозичуються розмовною мовою.

Література

1. Невзорова-Кмеч Е. А. Фразеология польского молодёжного жаргона (семантический аспект) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.03 / Невзорова-Кмеч Елена Александровна ; С.-Петерб. гос. ун-т. – СПб. – 29 с.
2. Anusiewicz J. Słownik polszczyzny potocznej / J. Anusiewicz, J. Skawiński. – Warszawa, 1998. – 410 s.
3. Bąba S. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / S. Bąba, J. Liberek. – Warszawa, 2002. – 1096 s.
4. Kaczmarek L. Słownik gwary studenckiej / L. Kaczmarek, T. Skubalanka, S. Grabias. – Lublin, 1994. – 210 s.
5. Nowy słownik języka polskiego / Red. E. Sobol. – Warszawa : PWN, 2002. – 1311 s.
6. Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne // Bąba S., Skibski K., Szczyszek M. – Wyd. naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 2010. – 194 s.
7. Słownik frazeologiczny / Oprac. A. Kłosińska. – Warszawa : PWN, 2008. – 654 s.
8. <http://nowy.polski.slownik.pijacki.ez.pl/>.